

Olga Senkāne

LATGALES TĒLA INTERPRETĀCIJA KULTŪRAS DISKURSĀ

Pētījuma mērķis ir raksturot Latgales tēla interpretāciju latgaliešu patriotiskajā dzejā (20. gs. 2. puse, 21. gs. sākums). Latgales tēls analizēts kultūras diskursā, balstoties uz kultūrsemiotikas un fenomenoloģijas nostādņēm laika kategorijas, jaunā un vecā opozīcijas traktējumā. Pētījumā izmantotie avoti ir latgaliešu tradicionālā (Romualds Spaitāns, Antons Rupainis, Antons Zvīdris, Marija Andžāne, Andris Vējāns, Pēteris Jurciņš, Marta Bārbale, Jānis Gurgons, Augusts Eglājs u. c.) un modernistiskā (Osvalds Kravaļš, Vilis Dzērviņš, Antons Kūkojs, Ingrīda Tārauda u. c.) dzeja.

Semiotiķis Jurijš Lotmans min svarīgākās teksta komunikatīvās funkcijas:

- 1) *adresāta informēšana;*
- 2) *kolektīvās kultūras atmiņas uzturēšana (aptverošas transcendentālas abstrakcijas arhetipu tēlu, konceptu u. tml. formātā);*
- 3) *iekļaušanās noteiktas kultūras kontekstā (kodēšana, respektējot tradīcijas, stereotipiskus priekšstatus, klišejas saprotamības, atpazīstamības labad);*
- 4) *adresāta pašizziņas ierosinājums (nepastarpināta individuāla pasaules fenomenu iepazīšana un kodu jaunrade).*

Minēto funkciju īstenošanās Latgales tēlu atklājošos latgaliešu dzejas tekstos skaidri parāda kodēšanas likumsakarības. Pirmkārt, kolektīvo kultūras atmiņu reprezentējošās un uzturošās abstrakcijas ikreizējais apzīmējums, tā semantika un konotācija atkarīga no attiecīgā laikmeta un sabiedrības vērtību prioritātēm: Latgale kā zeme (teritoriālā identitāte) – teritorija vai valsts reģions un Latgale kā cilvēki (etniskā identitāte) – iedzīvotāji vai tauta, tautas daļa; otrkārt, iekļaušanās reģiona kultūras kontekstā saistīta ar stereotipu (simbolu, metaforu, rītuālu) un klišeju plašo, bet vienveidīgo izmantojumu; treškārt, jaunu kodu ģenerēšana vērojama gandrīz tikai modernistu tekstos, kur prioritāra ir tiešo iespaidu atklāšme gan laiktelpas, gan tēlu veidojumā, taču arī šeit tiešais iespaidu dzejas tekstā visbiežāk funkcionē kā pagātnes projekcija, rekonstrukts (Latgale kā dzimšanas vieta ar toponīmas, hidronīmas u. c. nosaukumu konkretizējumu nostalgiskās retrospekcijās).

INTERPRETATION OF THE IMAGE OF LATGALE IN THE CULTURE DISCOURSE

There are cultures that focus on their origins, while there are also cultures oriented towards their destination: the former perceive the time in mythical manner – in its cycles, while the latter perceive it historically – in its linearity. The movement in the time-space continuum and its specifics in different cultures is provided by the desire either to pay more attention to the truth already known (the old texts) or to discover new one (new texts). The culture of Latgale is characterised by the prevalence of the old, constant texts or the traditional coding, as attested by persistent invoking of the region's stereotypical values in the interpretations of the image of Latgale in literature, also the most operative genre of it – poetry. Nevertheless the artistic perception of Latgale in the poetry of the second half of the XX and the beginning of the XXI century shows not only respect towards the old, constant texts, but also intensive generation of new texts in certain periods of development

of the regional culture. A very important indicator for identification of either the static or the dynamic culture type in artistic texts is the time: figurative perception of the past, the present and the future.

The aim of the present study is to characterise the interpretation of the image of Latgale in the Latgalian patriotic poetry (the second half of the XX and the beginning of the XXI century). The image of Latgale is analysed in the culture discourse, based on the methods of cultural semiotics and phenomenology in treatment of time as well as the opposition of the new and the old. The present study uses as its source the Latgalian traditional (Romualds Spaitāns, Antons Rupainis, Antons Zvīdris, Marija Andžāne, Andris Vējāns, Pēteris Jurciņš, Marta Bārbale, Jānis Gurgons, Augusts Eglājs u. c.) and the modernist (Osvalds Kravaļš, Vilis Dzērvinīks, Antons Kūkojs, Ingrīda Tārauda u. c.) poetry.

The semiotician Yuri Lotman lists the most important communicative functions of a text:

- 1) Information of an addressee;
- 2) Maintenance of collective cultural memory (in the format of inclusive transcendental abstraction archetype images, concepts, etc.);
- 3) Inclusion in a certain culture context (coding while respecting the traditions, stereotypical concepts, for the sake of cliché-like comprehensibility, recognisability);
- 4) Urge for the addressee's self-examination (direct individual examination of the world's phenomena and creation of codes).

Realisation of the aforementioned functions in Latgalian poetry texts revealing the image of Latgale is clearly indicative of the rules of coding. First, the repeated denotation of abstraction representing and supporting the collective culture memory, its semantics and connotation depends upon the prioritised values of the respective age and society: Latgale as a land (the territorial identity) – territory or a region of a state and Latgale as people (the ethnic identity) – population or nation, part of a nation; second, inclusion into the region's culture context is related to a wide though variation-less use of stereotypes (symbols, metaphors, rituals) and clichés; third, generation of new codes can nearly only be found in the modernist texts, where the priority is the revelation of direct impressions in formation of both the space-time continuum and the images, though also here in most cases direct impression in the poetry text functions as a projection of the past, a reconstruction (Latgale as the birthplace with the actualisation of place names – including the names of castle mounds, etc. in nostalgic retrospection).

The image of Latgale in the coding system of the territorial identity is mainly marked with the cipher of concept "homeland" and in most cases overlaps with the ethnic identity codes, as it nearly always contains some stable and self-explanatory metonymic connection between the land and its inhabitants. In the Latgalian poetry it is related with the following semantically and stylistically expressive interpretations:

- 1) The protector – the potential/existing member of a family (a bride, a mother) or the one to be protected (an orphan left without the family, the youngest sister), such a connotation is mainly characteristic for allegorical national romanticism and national patriotic neoclassicism texts;
- 2) The sufferer (pain, a tear on a cheek, etc.);
- 3) The guardian of ethic values (sweat, conscience, etc.);
- 4) A birthplace with an accent on belonging (the poetical "I" admits his/her Latgale origin, frequently involving a particular set of place-names, using the reminiscence of the return of the prodigal son, with a shade of guilt in subtext;
- 5) A chosen, special place – most frequently in analogy /comparison structures as a reminiscence of the Latgalian mythology, folklore: a princess, a legend, soul, Muorys

zeme ('the Land of Māra'), Trešō zvaigzne ('the Third Star'); also a figurative depiction of particularity of the territory and its inhabitants with the use of positive stereotypes: the land of the blue lakes, the green forests, people with an authentic material culture (castle-mounds, ceramics, linens), a language of their own and their specific religion (temples), hospitable, cordial people, ethnically diverse environment, et c., frequently in opposition "centre – periphery", "the civilised – the natural";

6) *Vital and tough inhabitants.*

Ir kultūras, kas fokusē uzmanību uz saviem sākumiem, bet ir kultūras, kas orientējas uz galamērķi: pirmās tver laiku mītiski – ciklos, otrās vēsturiski – linearitātē (Махлина 2003: 138). Telpa abos gadījumos parasti tiek organizēta līdzīgā opozīcijā „savs – svešs”. Kustību laiktelpā un tās specifiku dažādās kultūrās nodrošina vēlme vai nu piešķirt lielāku nozīmi jau zināmajām patiesībām (veci teksti), vai nu atklāt jaunus (jauni teksti). Semiotikā kultūra tiek definēta kā informācijas saglabāšanas, apstrādes un nodošanas mehānisms, kodēšanas sistēma, kur kodu (konstantu tekstu) (Лотман 2002) izvēle signalizē par vienu vai otru laiktelpas uztveri un sabiedrības – attiecīgās kultūras nesējas, veidotājas un patērētājas – kognitīvajiem raksturlielumiem. Kultūras kods satur noteiktu asociatīvu lauku, nozīmi ārpus konteksta un aplikāna piederību kādai noteiktai struktūrai (Иванова 2011: 32), tas ir savdabīgs tīklojums, ko kultūra „uzklāj” pasaulei, to sadalot, klasificējot, sistematizējot un vērtējot (Красных 2003: 297).

Jauno tekstu vai kodu producēšana liecina par esošo kodu novecošanas atzīšanu, to nepiemērotību un neatbilstību informācijas efektīvai saglabāšanai, apstrādei un tālāknodešanai. Ja jaunu kodu veidošana liecina par kultūras dinamisko raksturu, tad kodu pastāvība ir statiskas kultūras indikators. Šādas kultūras raksturo tieksme saglabāt informāciju par kārtību/ciklu, nevis par tās/tā izjaukšanu, par likumiem, nevis to pārkāpumiem. Primārais un nozīmīgākais teksts šādās kultūrās ir kalendārs, kā arī paražas un rituāli, kas tajā fiksēti – glabāšanai kolektīvā atmiņā. Tā ir kultūra, kas orientēta nevis uz jaunu tekstu radīšanu, bet veco, kādreiz tapušo tekstu reproducēšanu, skrupulozu tradīciju ievērošanu. Tāda tipa kultūras kopj atmiņu. Semiotiķis J. Lotmans atzīst, ka šādas kultūras vērstas uz nākotni (noteikta ikgadējā cikla ievērošana), skaidri zinot, kas būs un kas sekos.

Latgales kultūru raksturo veco, konstanto tekstu vai tradicionālās kodēšanas pārsvars, ko aplikāna noturīgā reģiona stereotipisko vērtību piesaukšana Latgales tēla literārajās interpretācijās, arī novitātēm atvērtākajā literatūras veidā – dzejā. Taču Latgales mākslinieciskais tvērumš 20. gs. 2. puses un 21. gs. sākuma dzejā ļauj runāt ne tikai par veco, konstanto tekstu respektu, bet arī jauno tekstu intensīvu ģenerēšanu. Ļoti svarīgs indikators statiskās vai dinamiskās kultūras tipa identifikācijā mākslinieciskajos tekstos ir laiks: pagātnes, tagadnes un nākotnes tēlaina uztvere.

Fenomenologs Edmunds Huserls (*Edmund Husserl*, 1859–1938) pasaules kodēšanā vai „tīklošanā” īpašu lomu atvēl tieši laika uztverei un izpratnei sabiedrībā. Laika fenomens (no grieķu val. *phainomenon* ‘tas, kas parādās’) kā vienmēr intencionālās apziņas svarīgs izpētes objekts viņa darbos analizēts, balstoties uz Aristoteļa un Franca Brentano (*Franz Brentano*, 1838–1917) atziņām, taču E. Huserls papildina un padziļina savu priekšgājēju teorijas: sajūst, atcerēties, spriest, iztēloties – tie ir svarīgākie apziņas akti, kas noder laika programmēšanai psihē. Apziņas fenomeniem, arī laikam, piemīt imanents priekšmetiskums. (Гуссерль 1994: 67). Gan laiks, gan telpa atsevišķu indivīdu un sabiedrību kultūras apziņā parasti nostiprinās noteiktu simbolu, metaforu vai reāliju formātā. Tropi un īstenības priekšstati vienmēr ir klasificējami un vispārināmi, jo iekļaujas kādā attiecīgajai sabiedrībai zināmā struktūrā, kodēšanas tradīcijā.

Pieredze (sajust- un spriestspējas rezultāts) paredz tagadnes, atmiņa – pagātnes,

bet iztēle – nākotnes uztveri. Katrs indivīds, tāpat kā sabiedrība, kuru tas pārstāv, ne tikai laika, bet arī citu fenomenu izpratnē, orientējas vai nu uz nepastarpināti iepazītu, paša pieredzē balstītu zināšanu vai aizgūtu, no maldiem nepasargātu viedokli. Fenomenoloģijā paša sajūsts, izspriests, vēlāk reproducēts, izfantazēts fenomens ir patiesāks, īstenībai atbilstošāks par jebkuru aizgūvumu. Kultūras semiotiķu minētie vecie, konstantie teksti vai kodi, fenomenologu versijā – *atmiņas datu banka* vai agrāk pieredzētais ir tikai izejmateriāls indivīda jaunradei, apziņas neierobežoto programmēšanas iespēju izmēģinājumu lauciņš. Tāpēc vairāk par pagātnes rekonstrukciju, kur ir svarīgi ticēt tam, ko atceries, fenomenologus interesē cita – uz iztēli, fantāziju rosinoša apziņas darbība – pieredzē balstīta nākotnes modelēšana, ko primāri nodrošina cilvēka spēja spriest un izvēlēties.

Kultūras semiotiķus un fenomenologus vieno tēma par vecā un jaunā attiecību indivīda un sabiedrības apziņā, veicot laika kodēšanu (pagātne – tagadne – nākotne). Jebkurš teksts var saturēt noteiktā laikā radītus un akceptētus, noturīgus, sabiedrībā atpazīstamus un arī nezināmus kodus. To identifikācijai un iekļaušanai kādā klasificējumā iespējams izmantot gan semiotiķu, gan fenomenologu, arī psiholingvistu u. c. nozaru pētnieku atziņas.

Semiotiķis J. Lotmans min svarīgākās teksta komunikatīvās funkcijas (Lotmans 1992: 131):

- 1) adresāta informēšana;
- 2) kolektīvās kultūras atmiņas uzturēšana (aptverošas transcendentālas abstrakcijas arhetipu tēlu, konceptu u. tml. formātā);
- 3) iekļaušanās noteiktas kultūras kontekstā (kodēšana, respektējot tradīcijas, stereotipiskus priekšstatus, klišejas saprotamības, atpazīstamības labad);
- 4) adresāta pašizzināšanās ierosinājums (nepastarpināta individuāla pasaules fenomenu iepazīšana un kodu jaunrade).

Minēto funkciju īstenošanās Latgales tēlu atklājošos latgaliešu dzejas tekstos skaidri parāda kodēšanas likumsakarības (sk. 1. tabulu „Latgales tēls kultūras diskursā”). Pirmkārt, kolektīvo kultūras atmiņu reprezentējošās un uzturošās abstrakcijas ikreizējais apzīmējums, tā semantika un konotācija atkarīga no attiecīga laikmeta un sabiedrības vērtību prioritātēm: Latgale kā zeme (teritoriālā identitāte) – teritorija vai valsts reģions un Latgale kā cilvēki (etniskā identitāte) – iedzīvotāji vai tauta, tautas daļa; otrkārt, iekļaušanās reģiona kultūras kontekstā saistīta ar stereotipu (simbolu, metaforu, rituālu) un klišeju plašo, bet vienveidīgo izmantojumu; treškārt, jaunu kodu ģenerēšana vērojama gandrīz tikai modernistu tekstos, kur prioritāra ir tiešo iespaidu atklāšana gan laiktelpas, gan tēlu veidojumā, taču arī šeit tiešais iespaids dzejas tekstā visbiežāk funkcionē kā pagātnes projekcija, rekonstruēts (Latgale kā dzimšanas vieta ar toponīmas, hidronīmas, vietējo iedzīvotāju personvārdu u. c. konkretizējumu nostalgiskās retrospekcijās).

IDENTITĀŠU KODĒŠANA: INTERFERENCE	SABIEDRĪBAS PIEREDZE: STEREOTIPS (SIMBOLS/ METAFORA, RITUĀLS)	NEPASTARPINĀTA PIEREDZE: LAIKA FENOMENS
<p>Koncepts <i>Dzimtene</i>:</p> <p>Teritorija/iedzīvotāji vai/un Reģions/Tauta</p>	<p>Personifikācijas/metaforas (māte, māsa, bārene, princese, dvēsele, saule, saknes, šūpulis u. c.).</p> <p>Rituāli: mīlēt; atcerēties; piederēt; atgriezties u. c.</p> <p>Simboli: (<i>Māras zeme, Terra Mariana, Trešā zvaigzne, zilo ezeru zeme</i> u. c.).</p> <p>Apzīmētāji: svēta, salda, balta, mīļa, skumja, skaista u. c.</p> <p>Pretstati: (centrs – nomale; autentiskais – neīstais u. c.).</p> <p>Rituāli: sargāt; atbrīvot; modināt; pārņemt stafeti, turpināt iesākto; strādāt u. c.</p> <p>Kultūrvaroņi: (P. Migliniķis, A. Jūrdžs, F. Trasuns, N. Rancāns, F. Kemps, K. Skrinda u. c.).</p>	<p>Konkrēta topo-; hidronīmika u. c. zaudētās vai atstātās paradīzes nostalgiaiskie rekonstrukti – nepastarpinātas, tiešas paša autora pieredzes zīme.</p> <p>Pagātnes un tagadnes reāliju vienlaicība, iztēles produkta –latgaliskuma vai nacionālās identitātes akcents un projekcija nākotnē: <i>nazalīc, naaizaldz!</i> (Kūkojs 2002: 93)</p> <p>Vaļsirdīga, sirsnīga emocionāla reakcija uz Latgales vēsturisko likteni ar oriģinālmetaforu / metonīmiju u. c. tropu izmantojumu (<i>ryugtō sola; osora iz vaiga</i>).</p>

1. tabula: *Latgales tēls kultūras diskursā*
Table 1: *The Image of Latgale in the Culture Discourse*

Latgales tēls teritoriālās identitātes kodēšanas sistēmā marķēts galvenokārt ar šifru vai konceptu „dzimtene” un visbiežāk pārklājas ar etniskās identitātes kodiem (sk. 1. tabulu „Latgales tēls kultūras diskursā”), jo gandrīz vienmēr satur noturīgu un pašsaprotamu metonīmisku sakaru starp zemi un tās iedzīvotājiem. Latgaliešu dzejā tas ir saistāms ar šādām semantiskām un stilistiski ekspresīvām interpretācijām:

- 1) sargājošais – ģimenes potenciālais/esošais loceklis (līgava, māte): *Bet mani gon tu vari glōbt* (Spaitāns 1999: 26) vai sargājamais – bez saimes palikusī bārenīte (sērdienīte, jaunākā māsa), šāda konotācija raksturīga visvairāk alegoriskajiem nacionālā romantisma (R. Spaitāns, A. Rupainis, A. Ancāns) un nacionālpatriotiskajiem neoklasicisma tekstiem (L. Breikšs, A. Austrīņš);
- 2) cietēja: *ryugtō sola; osora iz vaiga* (Bārbale 2002: 23); *sōpe* (Tārauda 2002: 192); *Asnī mērka Latgolas skaistō zeme!* (Zvīdris 1981: 9);
- 3) ētisku vērtību sargātāja: *svīdri* (Kūkojs 2002: 87); *sirdsapziņa* (Gurgons 2002: 60) u. c.;
- 4) dzimšanas vieta ar piederības akcentu (dzejas Es atzīst, ka nāk no Latgales, bieži iesaistot konkrētu topo- vai hidronīmiku (A. Kūkojs, A. Vējāns, V. Dzērviniķis: *Es nu Kaunatas*. (Dzērviniķis 2002: 41)), izmantojot pazudušā dēla atgriešanās reminiscenci ar vainas apziņu zemtekstā (O. Kravaļš, P. Jurciņš);
- 5) izredzēta, īpaša vieta – visbiežāk analogijas/salīdzinājuma struktūrās kā latgaliešu mitoloģijas, folkloras reminiscence: princese, *teiku teika, Dīva auklāta* (Zvīdris 1981: 193), *Paceļ tevi* (Latgolu – O. S.) *sovā klēpī/ Dīva gors* (Spaitāns 199: 36); *dvēsele, Muorys zeme, Trešō zvaigzne* (A. Zvīdris, M. Bārbale, J. Cakuls,

A. Rupainis); arī teritorijas un tās iedzīvotāju savdabības tēlainis atklājums ar pozitīvo stereotipu izcēlumu: zeme *ar stolty m sylim./ Dzydrim azarim/ Un lynu laukim/ Zylim* (Andžāne 2002: 14), iedzīvotāji ar autentisku materiālo kultūru (pilskalni, keramika u. c.), savu valodu un reliģiju (dievnamu, krucifiksi), viesmīlīgi, sirsnīgi ļaudis, etniski daudzveidīga vide u. c., nereti pretstatījumus, piemēram, Rogovka – Reiga (Jurciņš 2002: 70);

- 6) vitāli un sīksti iedzīvotāji, visbiežāk metonīmijas izmantojumā: *Muna zemeite!/ Lynu svōrkā tu teita./ Azaru yudiņūs mozgōta./ Rudiņa vējūs styprynōta./ Zīmeļa apmīlōta.* (Voguls 2002: 222).

Latgales tēla atklājumā līdz 21. gs. sākumam dominē stereotipiski priekšstati (simboli un rituāli) atbilstoši pagātnes tekstu stilistikajām konstantēm, 20. gs sākuma nacionālā romantisma vai 30. gados pozitīvismā sakņotā neoklasicisma patriotiskās dzejas tradīcijai, piemēram, R. Spaitāna dzejoļa „Pi brōlim” (1999) fragments: *Raug, myusu zeme zylo m azaracim./ Jei dvēseli kai zaļo želve glauž./ Jei gaida veiru, veiru styprim placim./ Cik ilgi vēļ lai pamesteibā snauž!* (Spaitāns 1999: 24). Autors iesāk ar ierasto savdabības akcentu (zilo ezeru zeme) personifikācijā, tad patētiski atgādina par varoņu nepieciešamību novada atpalcības un aizmirstības novēršanai, tātad atbrīvošanai no ciešanām.

Latgales kā Latvijas pabērna statuss plaši apcerēts 20. gs. 1. puses politiskajā publicistikā un arī līdzīgas stilistikas daiļliteratūrā. Politizētajos tekstos, īpaši priekšvēlēšanu aģitācijās, visbiežāk tiek aktualizēts ne tikai dzimtenes (teritorijas, vietas), bet arī iedzīvotāju un konkrēti – tautas koncepts, saistībā ar to kontrasta labad producēti negatīvie stereotipi vai mīti par Latgales īpašo gadiem ilgušo aizmirstību, atpalcību un provinciālismu iepretī citiem Latvijas reģioniem: *nu valsts vysaidim pabolstim, gon skūlu ceļsonai, gon teatrim, gon ryupnīcībai porejo Latvija sajem lauvas daļu, bet Latgola tikai druponas* (Zeps 1926: 1), piedāvājot efektīvus glābšanas plānus un šo plānu īstenoņātjus (politiskas u. c. sabiedriskas organizācijas). Glābšanas pasākumiem vienmēr ir bijis un ir politisks (piemēram, separātisma un autonomijas perspektīvu sadura 1917. g.), sociālekonomisks (piemēram, tūrisma industrijas attīstīšana 20. gs. 30. gados un 21. gs. sākumā) vai kultūrsociāls (piemēram, katolisko vērtību izcēlums partiju programmās 20. gs. 20. gados vai 20. gs. beigās, latgaliešu valodas saglabāšanas pasākumi 21. gs. sākumā) raksturs.

Iepriekš minēto nacionālpatriotisko stereotipu atražošana raksturīga arī virknei trimdas autoru 20. gs. 70.–90. gados, visvairāk O. Zvīdrim, kas nereti kavējas tautas laimīgajā senatnē, lai iztēlotos nākotnes ideālu – vēsturiskās retrospekcijas kopiju, piemēram, dzejojumā „Atskots pōri laikmatim” (1981): *Latgola, seņdīnu princese dailō./ ar bogōtu pyuru un teicamim tykumim./ reiz beja breiva, jōs volūda skaneja plaši/ un dzīsme nu augstajō kolna, skaneja tōli un aši.* (Zvīdris 1981: 9) Pagātnes laika kults vai atmiņas kultūras respekts jūtams arī patētiskajos izsaučienos: *Naaizmērss tauta, ni Pīteri Miglīniku./ ni Andryvu Jūrdžu!* (Zvīdris 1981: 9) Arī Franča Trasuna un Franča Kempa atziņi citējumi par tautas apgaismošanu un tautas mošanos ir atgādinājums par izcilu personību kādreiz paveikto varoņdarbu, ieguldījumu latgaliešu nacionālās pašapziņas celšanā (kā paraugs sekotājiem). Citējumi ir mājieni uz to, kāds darbs un kādā virzienā būtu turpināms – spilgts priekšraksta paraugs statisko kultūru kodēšanas sistēmā.

Šādi teksti ar saviem izteiksmes līdzekļiem ietiecas politiskajā diskursā un operē galvenokārt ar konceptu „tauta/reģions”. Politiskā diskursa mērķis ir ienākt adresāta personīgajā sfērā, ietekmēt, pārliecināt, rosināt rīkoties. Tā raksturīgākie paņēmienu ir, pirmkārt, vietniekvārda „mēs” lietojums; otrkārt, pārdomāta (latgaliešu) valodas izvēle bilingvisma situācijā; treškārt, *operēšana ar simboliem, arhetipiem un rituāliem* (Маглова 2008: 45), plašs klišejisku tēlaino pārnese izmantojums; ceturkārt, spēles ar vārdu semantiku; piektkārt, apelēšana pie atbildības u. c. emocijām.

Politiskā diskursa teksts reproducē pagātni, t. s. „laimīgo senatni”, jo jāceļ adresāta pašapziņa, apliecinot tūlītējas un radikālas rīcības nepieciešamību latgaliešu seno tradīciju un kultūras vērtību saglabāšanai, kopšanai, bet politikā tikpat svarīgs ir tagadnes teksts, jo, izceļot slikto, skaidri redzams, kas būtu darāms, lai Latgales autentiskās vērtības saglabātu. Tagadnes teksts dominē latgaliešu mūsdienu publicistikā (Antons Slišāns, Juris Viļums, Valentīns Lukaševičs u. c.).

Citētais O. Zvīdra teksts ģenerē sen atzītas, vispārinātas patiesības, un dzejas Es atgādina ja ne gluži politiķi, tad vismaz sludinātāju, kas piemērojis apstākļiem kādreiz jau kāda cita sacerētu sprediķi (to stilistiski atgādina brāļu, dēlu un meitu piesaukšana), nepieļaujot nekādas atkāpes jaunrades virzienā – saprotamības, tātad komunicēšanas pamatfunkcijas labad. Tautas pamošanās motīvs, gaismas simbolika asociatīvi aizved pie jaunlatviešu un nacionālo romantiķu, pat vēl agrāk – Garlība Merķeļa (1769–1850) kultūrvēsturiskā apcerējuma „Latvieši” (1797) un latviešu teikas „Vanems Imanta” (1802) izteiksmes tradīcijām. Dzejojums atsauc atmiņā noskaņojumu, kas valdīja latgaliešu vidū noteiktos tautas vēstures posmos, taču emocionāla rekonstrukcija ir un paliek arhaisks pagātnes fakts.

20. gs. 90. gados raksta arī dzejnieki, kas meklē jaunus izteiksmes veidus, eksperimentē jeb – kultūrsemiotiķu un fenomenologu izpratnē – ģenerē jaunus kodus, atklājot savu tiešo pieredzi, nepastarpinātu saskarsmi ar fenomeniem, arī tādu ontoloģiski svarīgu fenomenu kā laiks. A. Kūkoja dzejā Latgales kultūrai tradicionālie priekšstati vienmēr atjaukti ar personīgo, paša gūto iespaidu, piemēram, dzejolī „Rogovka muna”(1991): *Caur tevi, Rogovka muna, / Ļauds pōrsavērš cereibu zvonus, / Caur tevi Francis Kempis, / Nikodems Rancāns – / Lai bōleņi myusus par kōjslaukim naskaiteitu – / Poliksim latgalīši! / Ej, ej, nabādoj, / Pōrdzeivōsim vysu!* (Kūkojs 2002: 92)

Dzejnieks, vietniekvārda inversijā paspilgtinot piederību, retoriski uzrunā savu dzimto pusi, vienu no ievērojamākajiem reģiona kultūras centriem (tāpēc visas kulturāli un sociāli aktīvās Latgales sinekdohu) un panāk pagātnes materiāla „tagadniskošanas” efektu, minot gan konkrētus 20. gs. 20.–30. gadu kultūras un sabiedriskos darbiniekus, gan mūsdienu Latgales zemo statusu pārnovadnieku acīs, gan refrēnā citējot Pītera Miglinīka pazīstamākās dziesmas rindas. Vienaudzū – dzīves filozofa Anrī Bergsona (*Henri Bergson*, 1859–1941) un E. Huserla – atziņa, ka pagātnes nemaz nav, tas, ko mēs rekonstruējam, atceramies ir mūsu apziņas tagadnes fakts, šajā tekstā gūst spilgtu apstiprinājumu un liecina par autora modernistisko skatījumu uz laika fenomenu, sapludinot bijušo, esošo un vēlamo vienlaicībā: latgalieši bija, ir un būs neatlaidīgi, sīkstī savas identitātes sargātāji.

Literāta un kritiķa O. Kravaļa dzejolis „Raiņa motīvs” (1984) ir spilgts vecu un jaunu tekstu mijiedarbes paraugs. Latgales tēla atveidei līdzās tradicionālajiem kultūras kodiem simbolu, metonīmiju (*saule, tautys dzīsmē*), rituālu (pazudušā dēla atgriešanās; tautas gulēšana/pamošanās) formātā, autors izmanto folkloras (*muna meila muomuleņa*) un literatūras reminiscences (*vuolyudzeite, munu jaunu dīnu zeme*). Teksts iegūst dziļi izjustu, emocionālu, patiesu dvēseles drāmu (rūgtums par nokavēto) atklājošu skanējumu, pateicoties laika fenomena oriģinālajam tvērumam modernistu gaumē.

O. Kravaļš neatsakās no cikla, viņa dzimtā zeme bija aizmigusi, tagad mostas, dzejas *Es* bija aizgājis, tagad atgriežas, viņš bija garīgi iztukšots, neredzīgs, tagad garīgi pildās, jo redz savu zemi mostamies un dzīvojam. Tēvu zeme un dzejas *Es* iziet cilvēka dzīves ciklu filozofa Raiņa cienīgā paralēlismā: Latgale dzimst, aug, kļūst par iekārojamu sievieti (literāra reminiscence no Andreja Pumpura pazīstamā dzejoļa „Kur aug mana līgaviņa?” (1869)), tad māti, kas sargā, kopj un nodod nākamajām paaudzēm savu gara spēku. Savukārt dzejas *Es sovā dzeivis reitā/ Īsasuoču, nazynuodams/ Tovu sirdi, prūjom guoju.* (Kravaļš 1984: b. lpp.) Viņš, vēl mazs un jauns būdams, neredz dzimtās zemes vērtību, tāpēc aiziet, bet pamana to

tikko atklājamies un sāk meklēt, atrod, atgriežas jau sirms, bet jūtas kā bērns, jo tiecas panākt svešumā zaudēto laiku. Viņa cikls, tāpat kā Latgales cikls, ir lokveidīgs: bērns, pieaudzis vīrietis, atvērts, nobriedis mīlestībai: *Poša jauna, poša muti/ Tagad manim pretim snīdz tu* (munu jaunu dīnu zeme – O. S.) (Kravaļš 1984: b. lpp.), vecs, sirms, ar lēnu gaitu, un atkal bērns, jo, atgriežoties pie mātes, sāk jaunu dzīvi, it kā piedzimst no jauna, rod jaunu bērna sirdi: *Muna jaunu dīnu zeme./ Muna meila muomuleņa.../ I maņ otkon bārnu dīnys/ Īsasuok i napuorīt...* (Kravaļš 1984: b. lpp.)

Mākslinieciski pārliecinoši veidoto paralēlismu paspilgtina gan saturiska, gan arī kompozicionāla reminiscence – Raiņa slavenā dzejoļa „Munu jaunu dīnu zeme” (1911) līdzīgā uzbūve, kā arī divi citi svarīgi dzimtenes un *Es* analogijas saistelementi: epitets „jauns” un tagadnes laiks – mēs tikai tagad, kopā esot, sākam dzīvot, tāpēc esam jauni: *Muna jaunu dīnu zeme./ Muna dzīsmē turpynuota.../ Vieli īsasuokom, vieli./ Gaita myusim nasteidzeiga –/ Tai kai uobuļam pi zora/ Munā vysos jaunā zeme...* (Kravaļš 1984: b. lpp.) Sākt dzīvot viņam nozīmē iepazīt, izzināt kādu vērtību nepastarpināti, tiešajā uztverē, klātesot – tā pretnostatot aptverošu zināšanu stereotipiskam viedoklim. Nezinātājs kā iesācējs, kā cilvēks, kas tiecas izzināt, O. Kravaļa interpretācijā ir garā jauns. Dzejoļa teksts satur Latgales kultūras konstantes (*tautys dzīsmē, muotis gudruo volūdeņa*), bet hronoloģiski ietiecas nākotnē, paredzot kultūras kodēšanas jaunradi.

Zinātājs, gudrais nav tas, kurš krāj un izmanto tikai citu paustus viedokļus, stereotipiskus priekšstatus, ievēro tradīcijas un priekšrakstus, bet tas, kurš piepilda savu apziņu ar paša tieši iepazīto, izjusto, pārbaudīto un spēj vecos tekstus kā izejmateriālu izmantot jaunu tekstu radīšanai (pēc E. Huserla). Jauno dienu zeme vai bērniības zeme kā Raiņa reminiscence O. Kravaļa dzejoļa pēdējā pantā tiek mērķtiecīgi pārfrazēta *Munā vysos jaunā zemē* (Kravaļš 1984: b. lpp.), kur jaunais attiecīgajā vārdu savienojumā iegūst citu, dziļi filozofisku jēgu. *Jauns ir tāds, kas nesen sācis strādāt, darboties, tāds, kam ir maz pieredzes; nelietots vai nenolietots; nesen nogatavojies, nobriedis, sveigs; cits, savādāks, kas nomainījis iepriekšējo.* (Guļevska 1987: 341). Jaundzimušajai Latgalei ir iesācējas potenciāls, iespēja veidot sevi nevis pēc kāda atzīta standarta, bet lēni un pamatīgi meklēt, izspriest un izvēlēties pašai savu ceļu, neviena nestaigātu, sentēvu tradīcijās un mūsdienu paaudžu jaunradē gruntētu. O. Kravaļš paredz Latgales līdz šim statiskās kultūras pārtapšanu dinamiskajā, kad tā būs atvērta laika kodēšanas pretstatu mijiedarbei. Dzejolis satur latviešu nacionālā romantiķa A. Pumpura dzejoļa „Kur aug mana līgaviņa?” kompozīcijas parafrāzi: A. Pumpura dzejas *Es* gaida uz līgaviņu: *Vai tā drīz jau liela būs?* (Pumpurs 1978: 62) Pieaugusi līgaviņa ir tāda, ar kuru var stāties laulībā (savienoties, arī atgriezties), tā kopj savas materiālās (*villainītes balina*) un garīgās (*līgodama cauri iet*) vērtības (konstantes), pūru tai darina Lauku (kultivēta kultūra) un Meža (civilizācijas neskarta kultūra) mātes. A. Pumpura līgavainis gaida uz Laimes mātes audzināmo līgaviņu, bet O. Kravaļa dzejas *Es* jau savienojas (atgriešanās rituāls) ar savu dzimteni, kas dotajā brīdī ir izgājusi visus cilvēka, sievietes dzīves cikla nepieciešamos posmus. Pazudušais dēls atgriežas pie savas mātes tās atvērtības brīdī, kad tā ir atplaukusi jaunajam.

Kopumā jāsecina, ka laika fenomena tvērums tradicionālā un modernistiskā dzejas tekstā ir ļoti nozīmīgs kultūras statiskās vai dinamiskās (vecās un jaunās) kodēšanas indikators. Dinamiskās kodēšanas pārsvars vērojams O. Kravaļa sekotāju – dzejnieku V. Lukaševiča, Oskara Seiksta un Jāņa Riučāna daiļradē, taču atbilstoši postmodernisma paradigmai laiktelpas veidojumā fenomenī šeit zaudē neatkārtojamības akcentu: *Dzeļceļam ūtrymā pusē/ Bitis losa madu./ A maņ navajag ņiko./ Īmu iz tāva sātu./ Gor upis krostu./ Caur vokora myglu./ Pa pādejūs godūs/ Īmeideitu stygu./ Pītūrā apsasiežu./ Zeimi nazkas nūruovs./ Vēļ minotys pīcys./ Valns paruovs!!* (Lukaševičs 2011: 97)

Pārvietošanās ir dzejas *Es* un reizē arī adresāta kustība atpazīstamā, viegli iztēlojamā

laiktelpā. Dzimtenes ainavā iederas dabas cikla/kustības priekšstati (bišu rosība, upe, migla, stiga) un civilizācijas cikla/kustības elementi (dzelzceļš, pietura, gadi, minūtes). Transporta gaidīšana, norauta vai izdemolēta pieturas zīme ir neatņemama sabiedrisko pārvietošanās līdzekļu izmantotāja pieredzes daļa. Ne vizuālais un emocionālais tēls, ne tā atklāsmes līdzekļi nepretendē uz ko ārkārtēju vai jaunu, taču reprezentē viena konkrēta cilvēka – dzejas *Es* atmiņā balsītu fantāziju par atgriešanās tēmu.

Latgales mākslinieciskajam atveidojumam 20. gs. 2. puses un 21. gs. sākuma dzejā lielākoties raksturīgs tradīcijas, tātad konstanto tekstu respekts, arī modernistu daiļradē, kaut gan viņi (O. Kravaļš, V. Dzērvinīks, A. Kūkojs u. c.) aizsāk jaunu tekstu ģenerēšanu. Visspilgtāk uzdrošināšanās atteikties no nacionālpatriotiskajām klišejām atklājas modernistiskā laika tvērumā, dzejniekiem pievēršoties savu tiešo, retrospekcijā, iztēlē balsīto iespaidu atklāsmei. Nepastarpinātais iespaids viņu darbos visbiežāk funkcionē kā pagātnes poētiskais rekonstruēts un satur noteiktu, emocionāli infūmu slodzi – dziļi personiskas ilgas pēc dzimtās zemes, tās teritoriālās un etniskās identitātes negrozāmo un jaunveidojamo vērtību kontekstā.

AVOTI

- Andžāne, Koleta (2002). Saulis kolnā. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Bārbale, Marta (2002). Latgolai. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Gurgons, Jānis (2002). Latgale. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Jurciņš, Pēteris (2002). Ar Reigys morali. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Jurciņš, Pēteris (2002). Vacī cīmu nūsaukumi. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Kravaļš, Ontons (1984). *Raiņa motīvs*. <http://lakuga.lv/2012/04/27/osvaldam-kravalam-70/>, sk. 12.04.2013.
- Kūkojs, Antons (2002). Ceļā. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Kūkojs, Antons (2002). Rogovka muna. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Lukaševičs, Valentīns (2011). *Bolti burti*. Rēzekne: LKCI.
- Spaitāns, Romualds (1999). Pi brōlim. Spaitāns, R. (1999). *Trešī gaiļi*. Daugovpiļš: sab.
- Spaitāns, Romualds (1999). Mōtei Latgolai. Spaitāns, R. (1999). *Trešī gaiļi*. Daugovpiļš: sab.
- Pumpurs, Andrejs (1978). Kur aug mana līgaviņa? Alunāns, J., Auseklis, Pumpurs, A. *Izlase*. Rīga: Zvaigzne.
- Tārauda, Ingrida (2002). Latgola muna. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Voguls, Voldemārs (2002). Muna zemeite! Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Zvīdris, Ontons (1981). Himna Latgolai. Zvīdris, O. (1981). *Kod sirds tūp guņkurs*. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba.
- Zvīdris, Ontons (1981). Atskots pōri laikmatim. Zvīdris, O. (1981). *Kod sirds tūp guņkurs*. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba.

LITERATŪRA

- Brīška, Bonifācijs (1984). *Latgola, muna tāvzeme*. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba.
- Guļevska, Dainuvīte (atb. red., 1987). *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- Jurevičs, Pauls (1973). Latviešu emocionālā attieksme pret rietumu kultūru. Jurevičs, P. (1973). *Pretstatu pasaule*. [Bruklina]: Grāmatu Draugs.
- Kemps, Francis (1991). *Latgales likteņi*. Rīga: Avots.
- Lazdiņa, Sanita (atb. red., 2011). *Latgalieša CV no senlaikiem līdz 21. gadsimtam*. Rēzekne: RA.
- Mīlts, Augusts (1996). Latgalīšu raksturs. *Tāvu zemes kalendārs 1997*. Rēzekne: LKCI. 115.
- Zeps, Francis (1926). Latgolas zemnieki apsavināj. *Zemnieka Bolss*. Nr. 3. 25. septembrī. 1.
- Гуссерль, Эдмунд (1994). Феноменология внутреннего сознания времени. Гуссерль, Э. (1994). *Собрание сочинений. Том I*. Москва: Логос; Гнозис.
- Иванова, Светлана (2011). *Политический дискурс и культурное кодирование детонирование культурных*

кодов. http://journals.uspu.ru/i/inst/ling/ling36/ling36_4.pdf, sk. 10.04.2013.

Красных, Виктория (2003). *Свой* среди «чужих»: миф или реальность? Москва: Гнозис.

Лотман, Юрий (1984). *О семиосфере*. <http://semiotics.ru/sphere/semiosphere.html>, sk. 9.04.2013.

Лотман, Юрий (1992). Семиотика культуры и понятие текста. *Избранные статьи*. Таллин,

Лотман, Юрий (2002). *Статьи по семиотике и топологии культуры*. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Lotm/index.php, sk. 5.04.2013.

Маслова, Валентина (2008). *Политический дискурс: языковые игры или игры в слова?* <http://www.philology.ru/linguistics2/maslova-08.htm>, sk. 05.04.2013.

Махлина, Светлана (2003). Семиотика культуры. Махлина, С. (2003). *Семиотика культуры и искусства*. *Словарь-справочник в двух книгах. Книга вторая. М-Я*. Санкт-Петербург: Композитор.

Ingars Gusāns

MŪZIKAS FESTIVĀLU ATTĪSTĪBA LATGALĒ

Pētījuma mērķis ir apkopot un izvērtēt lielākos Latgales mūzikas festivālus (Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls, „Osvalds”, „Muzykys skrytuļš”, Latgales Mūzikas festivāls) latgaliešu kultūras kontekstā. Pētījuma veikšanai ir izmantoti šādi resursi: intervijas ar festivālu organizētājiem, preses materiāli, interneta resursi un arī paša raksta autora novērojumi, piedaloties šajos pasākumos gan kā klausītājam, gan izpildītājam.

Pētījums ir veikts diahroniskā aspektā, izceļot kopīgās un atšķirīgās festivālu īpatnības. Ņemot vērā ierobežoto raksta apjomu, šajā pētījumā latgaliskums ir atklāts kā latgaliešu valodas un tradīciju lietojums festivāla programmas izvēlē, pasākuma atmosfērā (piemēram, vadīšana, skatuviskais noformējums, vietas izvēle) un publicitātē.

DEVELOPMENT OF MUSIC FESTIVALS IN LATGALE

The topic of this article is to illustrate the contribution of festivals to Latgalian culture. The article gives an overview on the development of the festivals: Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls, „Osvalds”, „Muzykys Skrytuļš” and Latgales Mūzikas festivāls.

The article is based on interviews with the festival organizers, available press materials, internet resources and the author's personal observations both as a listener and a participant of the described festivals. Festivals are mentioned in chronological order.

Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls was the festival that started advertising of regional art in Latvia. It was characterized by a variety of genres and the opportunity for artists to introduce themselves to the general public on a high professional level.

“Osvalds” is an entertainment festival for people of different taste. It popularizes